УДК 271.2-523.4
726.54

Тихон Ракићевић
Манастир Студеница – Србија
e-mail: tih.rakicevic@gmail.com

ОД РИМСКОГ TEMPLUM-А ДО СРПСКОГ ТЕМ(П)ЛА

Апстракт: *У српској црквеној средини вековима се користе термини „тѐмпло“ и „тѐмло“ за означавање олтарске преграде у храму. Ови термини су посрбице термина „τέμπλον“ који налазимо у изворима из периода Византије. Такође, дуго је било сачувано знање да „темпл“ означава храм, цркву, па је тај термин био разумљив истовремено као и термин „тѐм(п)ло“. Термин темпл је латинског порекла и настао је од римског „templum“ што је означавало храм. Током прве половине 20. века ишчезао је из црквене средине и данас се користи у стручним круговима археолога и историчара уметности. Ради прецизности изражавања, као и ради верског и културног континуитета, постоји потреба да се овај термин рехабилитује.*

Кључне речи: *Тѐмпло, тѐмло, τέμπλον, темпл, templum, иконостас, извор, континуитет*

Увод

У рановизантијском периоду хришћани су користили више назива за означавање оних делова ентеријера који су одвајали олтарски простор од остатка њиховог храма (κάγκελ[λ]α, διάστυλα, θώραξ, περίστυλα итд). Временом, термин „τέμπλον“ је нашироко ушао у употребу и углавном заменио друге. Истраживачи откривају да се у византијском средњовековном периоду овај термин примењивао на архитравну греду (са или без икона), али и на целокупну конструкцију између олтара и наоса храма. Међутим, данас се под овим термином подразумева искључиво цела олтарска преграда. Делује да је ово савремено значење термин *темплон* стекао у поствизантијском периоду.[1]

Са малим изузетком термина „κιγκλίδες“ и „κάγκελλα“ који су се очували до 17. века, једино је термин *темплон* остао у употреби до данас. У својим варијантама прихватили су га православци на Балкану. Осим њих, и Руси су усвојили поменути термин. Све речено иде у прилог мишљењу да је термин *темплон* веома давно употребљаван да означи целокупну конструкцију између олтара и наоса храма.

Код Срба је овај термин дуго био у употреби у варијанти „тѐмпло“. Термин *темплон*, у смислу означавања олтарске преграде, био је у употреби до 20. века, али ни данас није ишчезао већ се користи у стручним круговима археолога и историчара уметности.

У нашем раду, направићемо преглед употребе израза „темпло“ код Срба као и израза „темплон“ у византијском периоду. Почевши од последњег нама познатог примера народног употребљавања израза „темпло“, пратићемо овај термин до у

1 Ракићевић 2013б, 49.

најранију прошлост са циљем да у самом значењу термина пронађемо разлоге за његову дуготрајну употребу у српској средини.

Новији помени темпла код Срба

Дана 1. јануара 1900. године,[2] два свештеника – Марко Богдановић и Светозар Н. Поповић, почели су да воде „'Летопис' Цркве александровачке у Срезу жупском, Округу крушевачком".[3] Судећи по рукопису, *Летопис* је водио свештеник Светозар, док се Марко, поред Светозара, у књизи свега три пута потписао на местима где је ударен печат, као сабрат храма и сведок аутентичности летописа. Летопис је започет „по наређењу Госп. Епископа Никанора"[4] жичког, а вођен је све до 12. јула 1914. године.[5] На почетку ове рукописне књиге излаже се историја бивше Кожетинске, а тада Александровачке Цркве.[6]

Ова историја је битна за наше истраживање због тога што се на њеном почетку помиње олтарска преграда овог храма. Та олтарска преграда имала је на себи сликане иконе. Прецизно се каже да су је „малали" (осликавали) исти мајстори који су „малали" олтарску преграду у Манастиру Студеници. Олтарска преграда у Студеници из 1846. године имала је три реда икона и много позлаћеног дубореза. Такође, од великог је значаја који термин писац *Летописа* користи да означи оно за шта би ми данас рекли *иконостас* – олтарску преграду са сликаним иконама. Писац *Летописа*, свештеник Светозар Н. Поповић, године 1900. употребљава термин „темпло". Чињеница да је Светозар парохијски свештеник из народа показује да је наведени термин у употреби, и да је исти свештенству, Епископу и народу разумљив. Поповић пише: „О Цркви александровачкој: Темпло је у цркви прављено – дрворез – 1850. године од мајстор столара Стојка из Крушевца, а малано темпло од мајстора неког Живка и Тоше, оних истих који су малали темпло и у Манастиру Студеници."[7] Још каже: „Монаси су тачније уписали имена ових молера у Манастиру Студеници, пошто су и тамо темпло малали."[8]

У последњој години 19. века термин „темпло" је у употреби у Жупи Александровачкој, у Епархији жичкој, да означи олтарску преграду са сликаним иконама, оно што би данас без оклевања било названо – *иконостас*.

Поставља се питање када је међу Србима ишчезао термин *темпло*. Међутим, одговор није лако дати с обзиром на постојање низа недоумица и непостојања адекватних непосредних доказа.

Интересантно је да чак треће издање веома познатог *Рјечника* Вука Караџића из 1898. године има као одредницу „тѐмпло"[9] у значењу за олтарску преграду, а нема реч *иконостас* као одредницу.[10] Ово свакако не мора да значи да та реч није коришћена, али интересантно је да у *Рјечнику* постоје одреднице „икòнос"[11] и „икòносац", с тим што се

2 Поповић, Богдановић 1900–1914, II.
3 Поповић, Богдановић 1900–1914, I.
4 Поповић, Богдановић 1900–1914, I.
5 Поповић, Богдановић 1900–1914, 33.
6 Кожетин је променио име у Александровац указом краља Александра I. Види: Поповић, Богдановић 1900–1914, 1, нап. 1 и 2.
7 Поповић, Богдановић 1900–1914, 2.
8 Поповић, Богдановић 1900–1914, 2, нап. 1.
9 Караџић 1898, 759.
10 Ракићевић 2013б, 55.
11 „Икòнос" има и у другом издању овог речника. Караџић 1852, 230.

наводи да означавају „зид од дашчица, који служи као ослонац за свете иконе“.[12] Овај „зид од дашчица“ представља „уопште један подупирач за свете иконе“.[13] У шестотомном *Речнику* Матице српске, „икòнос“ је „даска или што друго што служи као подлога икони“,[14] што показује континуитет у употреби наведене речи, имајући у виду да је овај *Речник* показатељ лексике књижевног језика на крају 20. века. Али, приметно је да се овде више не говори о зиду, већ у најуопштенијем виду о подлози за иконе.

Треба нагласити и то да у другом издању Вуковог *Рјечника* из 1852, такође, нема термина *иконостас*, а у одредници „тèмпло“ пише да је „der Iconostas in der Kirche, iconostasis temple graeci”.[15] Исто пише и у првом издању из 1818. године са наглашавањем да се одредница „темпло“ односи на Срем, Бачку и Банат.[16]

Иако Вуков *Рјечник* истиче „темпло“ као реч која је очигледно била у употреби, одн. као важећи термин за означавање олтарске преграде, постоје писане потврде да се у истом периоду кад излазе наведена издања Вуковог *Рјечника*, у Србији 19. века, реч „икòностас“ користила за означавање олтарске преграде.[17] Стручњаци Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић 1876. године описују затечено стање ариљског манастирског храма Светог Ахилија, те кажу: „Том приликом је нпр. у Ариљу разорен стари мраморни иконостас, од кога се тек неки фрагменти око цркве сачуваше.“[18] Дакле, у другој половини 19. века, код Срба, у употреби је термин *иконостас*.[19] Овај термин је данас без сумње препознатљив, те *Речник* Матице српске има одредницу „тèмпло“ са објашњењем: „иконостас у православној цркви“.[20]

У *Речнику* САНУ под одредницом „иконòс“ наводе се примери његове употребе: „у свакој кући“, „код куће“ и сл., али се наводи и пример употребе овог термина за оно што се налази у унутрашњости цркве.[21] Даје се пример употребе: „Соба је расвијетљена ... кандилом, што стоји на иконосу пред Богородицом“.[22] У овом речнику, под одредницом „иконòстас“ пише „темпло (иконостасъ)“[23], али и „*етн. зидна полица, постоље одн. удубљење у зиду (у православним кућама), где се држе иконе;* исп. Иконос.“ Наводи се пример употребе термина: „При зиду, са источне стране, у тој главној соби...“. Још: „У православним кућама на источном зиду је слепи прозор, у коме је (...) икона (...) Тај прозор зове се иконостас“.[24] Дакле, имамо обрнуте примере употребе ових термина. Термин „иконòс“ могао је да се односи на зид са иконама у Цркви, а термин „иконòстас“ може да се односи на удубљење са иконама у православној кући.

За разлику од наведеног Валтровићевог и Милутиновићевог описа из 1876. год. у коме користе назив *иконостас*, у првој половини 19. века, тачније 1826. године, описујући исти манастир у Ариљу, Јоаким Вујић пише: „У великој цркви нема *темпла*, него само једна преграда с неколико икона, а и Царски двери нема, но јест само једна

12 Караџић 1898, 239, 240.
13 Ристић, Кангрга 1928, 307.
14 *Речник српскохрватскога књижевног језика II 1967*, 443.
15 Караџић 1852, 736.
16 Караџић 1818, 815.
17 Ристић, Кангрга 1928, 307; Ракићевић 2013б, 55.
18 Милутиновић, Валтровић 1877, 412.
19 Ракићевић 2013б, 52.
20 *Речник српскохрватскога књижевног језика VI 1976*, 181.
21 *РЕЧНИК српскохрватског књижевног и народног језика (САНУ) VII 1998*, 673.
22 *РЕЧНИК српскохрватског књижевног и народног језика (САНУ) VII 1998*, 673.
23 *РЕЧНИК српскохрватског књижевног и народног језика (САНУ) VII 1998*, 673.
24 *РЕЧНИК српскохрватског књижевног и народног језика (САНУ) VII 1998*, 674.

завеса, како равно и с леве стране исто је опет друга намештена.“[25] У наставку путописа Вујић појашњава смисао неких црквених предмета које је тамо пронашао[26], „али термин „темпло“ не објашњава што значи да је био општепознат“.[27]

Како бисмо у потпуности сагледали који су се називи користили у прошлости, навешћемо раније изворе, почевши од оних из 18. века.

Из сачуваних натписа из храмова у 18. веку, да се закључити да Срби у Банату користе „темпло“ као основни, вероватно једини, назив за олтарску преграду на којој имају иконе.

На икони Свете Тројице на олтарској прегради Православне Цркве у месту Међа, пише:[28] Сошржисѧ дѣло сегѡ темпла црк҃ве пардинске, храма с҃таго архистратига Михаила, при[...] Лѣта Гсдня 1799 ферфар 6. Димитрій Попов, иконоп(исецъ).[29]

На парапету олтарске преграде у Православној Цркви у Мокрину има натпис:[30] Темпло храма с҃ты Архистратиговъ совершиса при[...] и при Кралевмъ магистратъ великой Кикинди, оу приве мъсту Мокрину 1782 Ф.І.М.[31]

У Православној Цркви у Српском Итебеју, на насловном листу Минеја за децембар (издат у Москви 1741) пише:[32] Во славу г҃дню совершися темпло сне, храма с҃тых сербскихъ просвѣтителей Савви и Симеона, ктиторна ѡ҃пщая зовомаго села Итебеа[...] декем. 20-го 774-го.[33]

Назив „тѐмло“ се појављује и у *Ерминији породице Зографски*[34] из 1728. године:[35] „Кàко да позлащàеши тѐмло незакòвано“[36] („Како да позлаћујеш темпло незаковано“) и „Кàко да позлащàеши тѐмло закòвано“[37] („Како да позлаћујеш темпло заковано“). Овде се ради о позлаћивању дуборезног спрата на олтарској прегради. *Ерминија породице Зографски* је књига која је једним делом најранији познати превод на словенски језик веома познатог сликарског приручника *Ерминија о сликарским*

25 Вујић 1901, 213.
26 Вујић 1901, 212–215.
27 Ракићевић 2013б, 52.
28 Момировић Петар 1993, 390.
29 Момировић Петар 1993, 390.
30 Момировић Петар 1993, 419.
31 Момировић Петар 1993, 419.
32 Момировић Петар 1993, 353.
33 Момировић Петар 1993, 352–353.
34 *Ерминија породице Зографски* (Ерминија на семејство Зографски – Єрминія славѧнски же сказанїе Ꙁѡграфическое) из 1728. године. (Мошин 1971, 369–374)
35 В. Мошин је обрадио сачувани препис овог дела. Ерминија је из 1728. године што потврђује натпис: Поред „Конець и Богу слава. Амин а҃. ѱ҃ ’. в҃. и҃ лѣто“. (Медић, 2002б, 400). Препис овог дела датован је у последњу четвртину 19. века (Мошин 1971, 370). Мошин годину превода рукописа са грчког не доводи у сумњу (Мошин 1971, 373–374). Ту годину потврђује и породични запис Ђорђа Зографског из 1935. године (Медић, 2002б, 400, 405). Још неке чињенице указују на директан превод са грчког текста (Медић, 2002б, 405). Ова ерминија садржи иста упутства као и *Ерминија Дионисија из Фурне*, али не истим редоследом. „Упутства су, у односу на Дионисијева, испреметана. (...) Чини се највероватнијим да је први словенски превод грчке књиге поука за сликање писан према некој неувезаној или погрешно увезаној књизи, где су упутства била испреметана; можда неке старије књиге, која је послужила и Дионисију за његову *Ерминију*. Такав закључак је могућ због уписане 1728. године, јер је *Ерминија Дионисија из Фурне* завршена можда тек 1733. године“. (Медић, 2002б, 405–406). Ракићевић 2013б, 51–52, нап. 354.
36 Медић, 2002а, 492, факсимил лево; 429, факсимил десно.
37 Медић, 2002а, 492, факсимил десно; 429, факсимил десно.

вештинама Дионисија из Фурне,[38] док су други њени делови различитог порекла.[39] Изворнији облик помињаног термина је „темплон“ и он се јавља у другој половини 18. века у поменутој *Ерминији Дионисија из Фурне*, како у рубрикама тако и у насловима поглавља.

У другој половини 17. века имамо помен термина „тємьло“. Он се односи на олтарску преграду чији изглед више није могуће реконструисати.[40] Термин „тємьло“ исписан је на икони Богородице са Христом (умиљење) из ризнице Пећке Патријаршије[41] која је дело зографа Радула[42] из 1677. године. Икона је настала за темпло мале пећке цркве Светог Николе по жељи пећког патријарха Максима. Радул је један од мајстора који чине „главну линију српског иконописа између 1557. и 1690. године“.[43] На икони је натпис: „сїе тємьло и иконе сапнсах повеленїемь прѣѡс(вс)шенаго патрїарха кѵр мла҃нима“[44] („Ово тем[п]ло и иконе исписах повељенијем Преосвећеног Патријарха Господина Максима“).

У том периоду се користио израз „тємлѣ“ и он се, у пописима у другој половини 17. века, односио само на иконе на архитраву, евентуално и на „лозе“ с пророцима и крст изнад.[45]

Древни смисао термина темплон

За полупропустљиву преграду која одваја олтар од наоса у хришћанском храму коришћен је термин „τέμπλον“.[46] Тешко је одгонетнути на шта се овај термин односио у византијско средњовековно време. Недоумица иде од тога да ли је овај термин означавао архитравну греду или целу конструкцију између олтара и наоса. Или, можда, архитравну греду са иконама.

Познати истраживач Е. Голубински сматрао је да термин „темплон“ означава, осим храма, и дрвене греде постављене „попреко у односу на летвице“,[47] што значи да је његов став био да се значење речи темплон касније проширило на иконе постављене на архитрав.[48] Константиновиц сматра да је „темплон“ „једна даска“ изнад архитрава која

38 Дело је настало у периоду 1729–1734. (Δημαράς 1938, 235; Καχαβάς 2003, 168–169; Medić 2003, 403–408; Медић 2005, 31–32).

39 Ракићевић 2013б, 51. Ова књига је позната по препису из последње четвртине 19. века (препис се чува у Семинару за јужнословенску књижевност на Филозофском факултету у Скопљу, под бр. 13/3917). (Медић, 2002б, 397, лист 60, поглавље бр. 166 и 167) Овај део одговара одељцима бр. 14 и 15 у *Ерминији Дионисија из Фурне*. (Медић, 2002а, 492/1–492/2) Ракићевић 2013б, 51–52, нап. 355.

40 Матић 2017, 367.

41 Матић 2016, 536; сл. 434. Каталошки број иконе је 386. Матић 2017, 513.

42 Код овог уметника се огледа пракса скривања сопственог имена тајнописом и криптограмима. Овде је тајнописом забележено име аутора: „в(ь) л(ѣто) ҃ζ · ҃ρ · ҃п · ҃ε ѡт ⁞ х(рснто)ва ҃а · ҃х · ҃о · ҃ζ ⁞ цфєхоѕ (разрешење: радвл) рвкою“. Матић 2016, 534, 536; Матић 2017, 513.

43 Матић 2016, 533.

44 О овом натпису видети: Матић 2016, 536; Матић 2017, 513.

45 Тодић 2012, 440, 442, 445, 450.

46 Chatzidakis 1973, 326.

47 Голубинскій 1904, 206–207; Konstantynowicz 1939, 32. Лазарев се изразио „chevrons de la toiture“, што значи „попречне греде од дрвета на које се постављају летвице“. (Lasareff 1964–1965, 121).

48 Голубинскій 1904, 205–208; Ракићевић 2013б, 45.

је била покривена иконама,[49] слично као и Хадзидакис: „Повремено τέμπλον је вероватно значио само горњи, дрвени део мраморне ограде, који је био украшен сликама.“[50] За Лазарева ово је била „само претпоставка“,[51] те је по њему „реч 'темплон' првобитно, као што то претпоставља Е. Голубински, означавала архитрав који се ослањао на стубове и на коме су се налазиле слике светих, а временом је смисао термина, очигледно, проширен на целу олтарску преграду“.[52] Хадзидакис је приметио да се овакво значење термина „темплон“ (као греде са иконама) задржало у употреби.[53]

Да би одговорили на питање на шта се односио термин „темплон“ морамо сагледати његово коришћење у писаним изворима.

Око средине 15. века овај термин употребљава Симеон Сиропул (око 1400 – око 1453)[54] у своме делу *Историја Флорентинског Сабора*.[55] Овде је очигледно да „темплон“ означава преграду која одваја олтар од наоса храма. Сиропулос је записао да је Патријарх гледао иконе „на ономе што се зове свети темплон“:[56] „Ἔνθα δὴ καὶ τὰς τοῦ ἱεροῦ καλουμένου τέμπλου θείας εἰκονογραφίας κατείδομεν τῇ αἴγλῃ τοῦ χρυσοῦ μαρμαιρούσας καὶ τῷ πλήθει τῶν πολυτίμων λίθον καὶ τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει τῶν μαργάρων καὶ τῇ τῆς τέχνης φιλοτιμίᾳ καὶ ποικιλίᾳ τοὺς θεατὰς καταπληττούσας...“[57]

Он још додаје да Патријархова је делегација препознала да иконе са темплона потичу из манастира Пантократора“: „Πλὴν εἰ καὶ τοῦ τέμπλου τῆς ἁγιωτάτης Μεγάλης ἐκκλησίας ἠκούομεν εἶναι ταύτας, ἀλλ' οὖν ἔγνωμεν ἀκριβῶς ἔκ τε τῶν ἐπιγραφῶν, ἔκ τε τῆς στηλογραφίας τῶν Κομνηνῶν, τῆς τοῦ Παντοκράτορος μονῆς εἶναι ταύτας.“[58]

Ово горе написано виђено је на олтару Цркве Светог Марка у Венецији. Реч је о иконама које су Латини отели, како се каже у *Мемоарима*, из Цркве Христа Пантократора у Константинопољу.[59] Иако ставови о пореклу ових икона нису усаглашени,[60] њихове димензије одговарају храму који се помиње код Сиропулоса.[61] Карактеристична форма ових икона показује да су оне биле предвиђене за архитрав.[62]

Мермерни оквир око темплона у Пантократору био је украшен низом слика дуж читавог архитрава. Године 1438, патријарх константинопољски Јосиф наводно је препознао делове пантократорске темплонске декорације на раскошном олтару Цркве Светог Марка у Венецији. Иако је веродостојност патријархове изјаве под знаком

49 Konstantynowicz 1939, 32.
50 Chatzidakis 1973, 327; Ракићевић 2013б, 45.
51 Lasareff 1964–1965, 120.
52 Lasareff 1964–1965, 120; Walter 2000б, 278; Ракићевић 2013б, 46.
53 Chatzidakis 1973, 327.
54 Свети Симеон Солунски, савременик Сиропула, није користио овај термин у својим делима. Ова чињеница је веома интересантна. (Braun 1924, 651).
55 Laurent 1971, 222, редови 23 и 33. У преводу на енглески дела: *Les „Mémoires“ du Grand Ecclésiarque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438–1439)* на сајту http://www.syropoulos.co.uk/translation.htm овај термин је преведен као iconostasis, мада у напоменама стоји τέμπλον. Ово је редовна грешка неупућених преводилаца.
56 Laurent 1971, 222, ред 23.
57 Laurent 1971, 222.
58 Laurent 1971, 222.
59 Epstein 1981, 4–5.
60 Walter 2000б, 277. Рестаурација ове олтарске преграде је извршена 1961–1962. године у Византолошком институту у Америци. (Epstein 1981, 3)
61 Epstein 1981, 5; Laurent 1971, 222.
62 Ракићевић 2013б, 48.

питања, постоје чврсти разлози да се верује да седам најважнијих икона у емајлу које се данас налазе у Венецији потичу са пантократорске преграде. То су: Архангел Михаило, Улазак Христа у Јерусалим, Распеће, Васкрсење, Вазнесење, Силазак Светог Духа на апостоле и Успење Пресвете Богородице.[63]

Године 1247. године, сачињен је попис ствари Манастира Богородице Скотинис у близини Филаделфије.[64] Овај попис набраја пет великих и дванаест малих празничних икона: „ἕτερα ἐν τῷ τέμπλῳ πέντε, εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον αἱ ιβ́ ἑορταὶ μικρὰ εἰκονίσματα τῶν βασιλικῶν ἑορτῶν“[65] Ове иконе су биле поштоване молитвено. Претходно изнето може да значи да се „темплон“ односио на читаву преграду између олтара и наоса.[66]

Потврда о некаквој трговини издата Ђеновљанима 1202. године[67] садржи „темплон“ у контексту набрајања детаља у унутрашњости храма. За ограду у унутрашњости параклиса у двору Вотанијата у Константинопољу каже се да је украшена „украсом од мрамора и са позлаћеним дрвеним темплоном“.[68] „ἡ περιφραγὴ τοῦ Βήματος διὰ [...] στήθων τρυπητῶν, κοσμήτου μαρμαρίνου καὶ τέμπλου ξυλίνου κεχρυσωμένου“.69 „Темплон“ је овде део *украшене ограде олтара,*[70] те је могуће да је имао иконе на дрвету са позлаћеним рамовима.[71]

Постоји важан документ из 12. века у коме се налази термин „темплон“, али овде није у значењу за олтарску преграду. Реч је о попису из Манастира Ксилург, у коме „τέμπλ(ον) τ(ῆς) ἁ(γίας) ἐκκλη(σίας)“ је греда која има иконе.[72] Набрајање је сачињено 1142. године, и на њему су пописане многе иконе, а међу њима: „τέμπλ(ον) τ(ῆς) ἁ(γίας) ἐκκλη(σίας) ἓν μ(ε)τ(ὰ) χρυσωπ(ε)τάλ(ου) ἔχ(ον) τ(ὰς) δεσποτ(ι)κ(ὰς) ἑορτ(ὰς)“[73] „Темплон“ је овде дугачка икона на којој су осликани Господњи празници, тј. иконе са Господњим празницима.

Око 1110. године у типику[74] Манастира Богородице Кехаритомени – Благодатне, термин „темплон“ означава целу олтарску преграду:[75] „Κηρία πηγνύσθωσαν [...] ἐν τε ταῖς λάμναις τῶν τέμπλων καὶ τῶν προσκυνήσεων“[76] и „κανδῆλαι [...] ἐν τῷ τέμπλω μία“.[77]

63 Epstein 1981, 5.
64 Epstein 1981, 22.
65 Walter 2000б, 278. То су „proskynesis icons“.
66 Ако су „других пет“ икона такође велике и намењене да се чине поклони пред њима, онда „чињеница да су оне стављене ἐν τῷ τέμπλῳ (на темплон) нам предлаже то да су ове иконе биле стављане између стубова преграде а изнад паноа (плоча)“. У том случају, значење термина *темплон* проширивано је на целу олтарску преграду. Са друге стране је јасно да су мале иконе Дванаест Празника стваљане εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον, тј. „изнад архитрава. (Walter 2000б, 278)
67 Miklosich, Muller 1865, 55; Epstein 1981, 7.
68 Ракићевић 2013б, 47.
69 Miklosich, Muller 1865, 55.
70 Παπάγγελος 1987, 66.
71 Хадзидакис тако мисли иако се у овом документу не помиње да су иконе биле сликане на овом темплону. Chatzidakis 1973, 338.
72 Chatzidakis 1973, 340, 346; Παπάγγελος 1987, 65.
73 Lemerle 1982, 74, ред 23.
74 Ειρήνη Αὐγούστα, PG 127: 1080b, 1084b-c; Gautier 1985, 109, редови 1595, 1610; 129, ред 1924; 113, редови 1659, 1666, 1671, 1673.
75 Walter 2000б, 277.
76 Ειρήνη Αὐγούστα, PG 127: 1080 b.
77 Ειρήνη Αὐγούστα, PG 127: 1084 b-c.

Године 1136. у истом смислу[78] термин „темплон“ се употребљава и у типику Манастира Пантократора.[79] И овде се ради о томе да се свеће или кандила пале на темплону.

У типику Георгија Пакуријана, из 1081. године, помиње се преграда која се назива „темплон“.[80] Реч је о манастиру Бачково[81] који се налази у данашњој Бугарској. У овом типику стоји да је „темплон имао дванаест празника“ испред којих је требало палити дванаест кандила, а у наставку пописа се говори да „пред иконама дванаест Господњих празника буде упаљено дванаест кандила“.[82] Вероватно је да се у оба случаја подразумевају исте иконе на архитраву.[83]

Има још старијих докумената у којима се налази наш термин, и то да се употребљава као темплон са иконама.[84] Реч је о *Повељи о оснивању сиротишта у Манастиру Господа Христа Свемилостовог у Константинопољу*, из 1077. године, где стоји да је темплон имао иконе. Са приличном прецизношћу може се рећи да се место у поменутом односи на централни део Деисиса и на Житије Св. Јована Крститеља.[85] Поменуте иконе, настале 1077. године (кад и *Повеља Михајла Аталијата*), по тематици и по стилу одговарају иконама на архитравима из поменутог периода.[86]

Према *Михајловој повељи*, *Типику Георгија Пакуријана* и инвентара из Ксилурга, Папангелос је закључио да се у периоду од 11. до 12. века „термин ’темплон’ није односио на целу преграду презвитеријума, већ само на велику издужену ’икону’ на којој је био представљен Деизис или 12 празника и који се налазио на украсу преграде презвитеријума“.[87]

Има и старијих примера употребе термина темплон. Реч је о делу *Житије Филипа Аргирија*[88] из периода између 9. и 10. века.[89] Помиње се овај термин у храму: „ἔνθα τὸ τέμπλον τῆς ἐκκλησίας ἐστίν“[90] У фокусу радње су нека два човека која стоје у северном делу храма, а контекст нам не може разјаснити значење речи „темплон“.[91]

Ни један старији пример (крајем 8. или на самом почетку 9. века)[92] не даје јасну слику шта се подразумева под тим термином.[93] Преподобни Теодор Студит у једној својој песми користи само њему својствену варијанту тог термина – „темвлон“: „Εἰς τὸ τέμβλον: Θείαν τράπεζαν πρὸ προσώπου σου βλέπων – Αἰδοῦ τὸ σεπτόν καὶ ὅλως στῆθι φόβῳ“.[94]

78 Chatzidakis 1973, 326–327.
79 Gautier 1974, 37, ред 150, 156–157; 39, ред 160–161, 166, 179; 73, ред 741; 81, ред 864.
80 Gautier 1984, 121, ред 1687.
81 Gautier 1984, 73, редови 895–897; 121, ред 1687.
82 Gautier 1984, 73. Ракићевић 2013б, 46.
83 Walter 2000б, 277.
84 Gautier 1981, 88, редови 1195–1196; 96, редови 1300, 1304. (Овај текст обрађује Хадзидакис у: Chatzidakis 1973, 339)
85 Chatzidakis 1973, 338.
86 Παπάγγελος 1987, 65; Walter 2000б, 277.
87 Παπάγγελος 1987, 65.
88 Некада је поменуто дело датовано у 7. век. Голубинскій 1904, 208; Lasareff 1964–1965, 120.
89 Walter 2000б, 276; Pasini 1981, 33, нап. 50, стр. 136 § 7, ред 115.
90 Pasini 1981, 136, ред 115.
91 Walter 2000б, 276.
92 Alchermes 1977, 49.
93 Θεόδωρος Στουδίτης, PG 99: 1796a.
94 Θεόδωρος Στουδίτης, PG 99: 1796a.

Постоји неколико хипотеза на шта се овај термин односи. Може бити да се односи на архитравну греду,[95] на олтарски[96] простор,[97] и најзад на олтарску преграду.[98]

Раније је владало мишљење да је ово најстарији извор у коме се користи ова реч.[99] Међутим, постоји и један старији пример који је приметио је Сирил Манго.[100] Реч је о делу из 7. века *Чуда Св. Артемија*.[101] Манго је први који је употребио ово дело ради проучавања назива за олтарску преграду,[102] јер је пре тога за научнике овај појам у поменутом делу био незапажен.[103] „Темплон" се помиње у контексту после исцељења девојчице Ефимије[104] заступништвом Светог Артемија које се десило у крипти цариградског храма Светог Јована. Она је имала виђење после излечења и о томе је проговорила:[105] „ὅμοιος ἦν τῆς ἑστώσης εἰκόνος ἐν τῷ εὐωνύμῳ μέρει τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, ἐν τῷ τέμπλῳ τοῦ Θυσιαστηρίου ἔνθα μέσον ἐστὶν τὸ λαβδάριν ἐν ᾧ γέγραπται ὁ Κύριος, καὶ εἰς τὸ δεξιὸν εἰκὼν τοῦ Προδρόμου".[106] Сирил Манго је реконструисао ову базилику[107] и њено унутрашње уређење и закључио колико се слика и/или икона помиње у храму. Помињу се иконе Светог Јована Крститеља изнад улаза у цркву, страдања Светог Артемија, жене Самарјанке до јужних врата цркве, Христа изнад врата која воде у *скевофилакион*, Христа у чијој су пратњи анђели.[108] Мангово постигнуће је у томе што је на основу текста реконструисао изглед темплона са представама тројице светих на њему. Дакле, у 7. веку, термин „темплон" означава архитектонску конструкцију преграде олтара која носи три иконе.[109]

До Манговог рада мислило се да су Ромеји употребљавали термин „темплон" тек од 8. века (Студит),[110] али је ово век раније. У периоду после дела *Чуда Светог Артемија* па до почетка 11. века, употреба термина „τέμπλον" минимална је и није јасна.[111] Од 11. века овај термин, као што смо видели, користи се чешће.

Сумирајући многе изворе, Волтер је донео закључке о употреби термина „τέμπλον". Углавном, „τέμπλον" има везе са са иконама, и то са онима које се налазе на

95 Speck 1968, нап. 194. По Волтеру Salaville (у: Salaville 1929, 455–456) није разумео Студитову употребљавање ове речи. (Walter 2000б, 276)

96 Bréhier 1940, 52; Pace 1949, 195.

97 Упореди: „Εἰς τὸ τέμβλον" код Светог Теодора. (Θεόδωρος Στουδίτης, PG 99: 1796a; Konstantynowicz 1939, 32).

98 Braun 1924, 651.

99 Θεόδωρος Στουδίτης, PG 99: 1796a.

100 Mango 1979, 43.

101 Пападопуло, Керамевс 1909.

102 Mango 1979, 40

103 Walter 2000б, 276.

104 Имала је задужење да пали кандила испред иконе Светог Јована Крститеља. (Mango 1979, 43)

105 Пошто се то десило за време управе цара Ираклија, сматра се да вероватним да је то било 619. године. (Mango 1979, 43)

106 Mango 1979, 43.

107 Слика 1, на којој је Цариград, *Мартиријум Светог Артемија*, план. (Mango 1979, 42)

108 Mango 1979, 42–43; Ракићевић 2013б, 42.

109 Mango 1979, 43.

110 Alchermes 1977, 49.

111 Παπάγγελος 1987, 65. Постоје три каснија примера коришћења речи темплон. (Giros 1992, 409–443) Постоји запис на архитраву који се данас чува у Византијском музеју у Атини: [τέ]μπλον ἐξη[ει]ργά[σατο], види слику у: Walter 2000a, 247, ф. 17; Sotiriou 1932, 63, бр. 285; Σωτηρίου 1931, 75, бр. 285 (слика 1); Παπάγγελος 1987, 65–66. Ракићевић 2013б, 43, нап. 259.

греди преграде.[112] Време је учинило те се значење овог термина проширивало[113] најпре на насликане иконе,[114] а касније на целокупну преграду олтара,[115] било да има иконе или да је архитектонско решење без икона.[116] У данашње време „τέμπλον“ искључиво означава целу олтарску преграду.[117] Значење за целу преграду „τέμπλον има од поствизантијског периода. Тада се почело дешавати попуњавање ове преграде сликаним иконама, тј. настанак иконостаса.

Од свих назива које су Ромеји користили за означавање олтарске преграде и њених делова, после средњовековног периода опстао је само термин „темплон“.[118] Овај термин данас означава целокупну преграду и користи се од стране археолога, историчара уметности и стручније јавности. Чињеница да су овај термин усвојили православни народи Балкана, као и Руси, иде прилог мишљењу да је овај термин рано почео да се употребљава за означавање олтарске преграде у целини.[119]

Термин „τέμπλον“ се појављује у новијој грчкој књижевности у једном другом облику, али са истим или сличним значењем.[120] Други облик ове речи је „τέμπλα“ и јавља се од краја 16. века.[121] Реч која одговара овој постоји у словенским идиомима, влашком, албанском, француском и енглеском језику.[122] У смислу означавања преграда олтара на Балкану,[123] термин „τέμπλον“ је преовладао код Срба и Бугара као „темпло“, код садашњих Румуна као „tîmplă“[124] а код Руса као „тябло́“.[125]

Неки термини које су Руси користили у периоду пре освајања од стране Монгола су познати. Један од њих који је карактеристичан за тај период је „олтарныя ограды“.[126] Списи сведоче коришћење речи „пръграды олтарьныя“ и „олтарная стъна“.[127] Руси користе и „огорода олтарьная“, „олтарныя заграды“, „святыя ограды“; „преграда олтаря“ и „чистыя преграды“,[128] премда не може бити прецизно утврђено који су у употреби били најважнији.[129] Кроз све време користи се термин „тябло́“.[130] У источноруском простору с почетка 17. века десила се једна промена у начину именовања делова олтарске преграде.[131] На значају добија термин „деисусъ“ који је

112 Walter 2000б, 278.
113 Konstantynowicz 1939, 32.
114 Konstantynowicz 1939, 32; Du Cange 1688, 1543–1544.
115 Konstantynowicz 1939, 32; Du Cange 1688, 1543–1544.
116 Konstantynowicz 1939, 32.
117 Βλάχος 1897, 865; Konstantynowicz 1939, 33.
118 Папангелос примећује да су се речи „κιγκλίδες“ и „κάγκελλα“ очували до 17. века. (Παπάγγελος 1987, 65)
119 Chatzidakis 1973, 327; Ракићевић 2013а, 335; Ракићевић 2013б, 49.
120 Ракићевић 2013а, 335.
121 Παπάγγελος 1987, 66.
122 Παπάγγελος 1987, 66; Ракићевић 2013а, 335.
123 Konstantynowicz 1939, 34, Ракићевић 2013а, 335.
124 Румуни користе термине: timpla, catapetezma и најмлађи – iconostâs. Catapetezma је израз који се односи на завесу у старом јудејском храму и на застор од икона испред олтарског простора у хришћанској цркви. (Konstantynowicz 1939, 34)
125 Ракићевић 2013а, 335–336.
126 Konstantynowicz 1939, 35; Ракићевић 2013а, 336.
127 Срезневский 1895, 663; Ракићевић 2013а, 336.
128 Konstantynowicz 1939, 35; Ракићевић 2013а, 336.
129 Παπάγγελος 1987, 34.
130 Konstantynowicz 1939, 35; Ракићевић 2013а, 336.
131 Konstantynowicz 1939, 35.

раније коришћен за означавање икона у низу, а касније мења термин „тяблó“ у значењу целе преграде олтара.[132] У време пре најезде Монгола, термин „деисусъ“ коришћен је да означи неколико икона на окупу: Христос, Мати Божија и Свети Јован Крститељ.[133] У то време термин „тяблó” кориштен је да означи постоље од дрвета на коме су се налазиле иконе у низу,[134] тј. део иконостаса који се налази изнад улазних двери олтара.[135] Дакле, термин „тяблó” се употребљавао на исти начин као што се у Византији употребљавао термин „τέμπλον“. Ово је изворна, старија употреба ових термина.

Израз „тяблó”, како мисли Голубински, указивао је на разне полице на којима су се налазиле иконе. Касније је означавао дрворез иконостаса.[136] Речи „тяблó” и „деисусъ“ су коришћени упоредо. Реч „тяблó” употребљавана је више да означи први, нижи ред икона а реч „деисусъ“ да означи други ред, тј. ред изнад врата олтара, тј. двери.[137] Некада али ређе, овим речима се „називао читав иконостас изнад Царских двери тј. изнад данашњих локалних икона“.[138] Ово истиче Е. Голубински док објашњава постанак речи тјабло.[139] Он сматра да термин „тяблó” означава таблу, плочу на иконостасу те да нема порекло „од латинског tabula од кога га обично изводе“.[140]

Научник Константиновиц, користећи грађу која му је била доступна, током прве половине 20. века, пише како Бугари, „исто као и Срби, имају до данас назив ’тéмпло’“.[141] Истовремено са његовим писањем, можемо наћи да код Бугара реч „іконостáсъ“ означава преградни зид или једно место у кући где се стављају свете иконе,[142] код Румуна „iconostás“ је постоље за иконе у цркви,[143] док се термин „timpla“ првенствено користи за преграду олтара.[144]

Истраживања богослужбеног простора и симболике храма, као што смо видели, сведоче о упорној и дугој традицији коришћења разних варијанти термина „темплон“ код православних народа све до 20. века.[145] Данас је овај термин скоро сасвим потиснут од стране термина „иконостас“. Термин „темплон“ ни данас није ишчезао, али га користе у стручним научним круговима. Одакле долази овај термин?

Tèм(п)ло, τέμπλων и templum

Познати Лампов патристички грчки речник у најкраћим цртама се дотиче термина „τέμπλον“ указујући да је реч о вертикалном паравану који одваја олтар од главног тела цркве, паравану који је покривен иконама.[146] Речник указује на везу са латинским термином *templum*.[147] Ова веза је одавно прихваћена у науци што се види из

132 Konstantynowicz 1939, 35.
133 Срезневский 1893, 651.
134 Срезневский 1903, 1096–1097.
135 Срезневский 1903, 1096–1097.
136 Голубинский 1872, 580.
137 Голубинский 1872, 580.
138 Голубинский 1872, 580.
139 Ракићевић 2013б, 51.
140 Голубинский 1872, 579.
141 Konstantynowicz 1939, 34.
142 Геровъ 1904, 331.
143 Tiktin 2003, 354.
144 Konstantynowicz 1939, 34.
145 Konstantynowicz 1939, 34; Ракићевић 2013а, 336.
146 Lampe 1961, 1387/2.
147 Lampe 1961, 1387/2.

тога што Е. Голубински, говорећи о пореклу речи темплон, помиње како су папе (после Сикста III) прихватиле обичај који је он установио да стављају иконе на даску која се налазила изнад врата олтара (такозвани confessio),[148] а та даска се звала козмитис.[149] По Голубинском, ромејски цар Василије Македонац прихватио је ову „новину“ из Западне цркве. За нашу тему је од значаја то што Голубински закључак изводи на основу *новог назива* који су у Византији дали дасци изнад врата олтара, која је носила иконе, и који је „такође био позајмљен са Запада“.[150] Конкретно, по овом научнику, „латинско templum управо значи храм“.[151] За њега је ово била претпоставка,[152] али је савремена наука то прихватила.[153]

У терминима који су коришћени за архитектуру у старом Риму, по Константиновицу, термин „templum“ означава „средњи завијени балкон, који је попречно положен преко другог балкона (троугао кровне столице) и одговара значењу речи ’архитрав’“.[154] Аналогно томе, по истом истраживачу, Грци су чешће називали архитрав на олтарској прегради речју „τέμπλον“ док је овај термин ређе означавао олтарски простор.[155]

Термин *templum* је кориштен у античко време. Тада су постојала извесна разликовања између појмова aedes, templum, sacellum, delubrum и fanum, међутим, неуредном употребом (нарочито у поезији) дошло је до збрке ових појмова који су временом и ишчезли из употребе.[156] Ипак, како видимо, термин *templum* је, у модификованој варијанти, наставио да живи.

Термин *templum* је истог корена као и грчка реч „τέμενος“ и означава одређени простор који је исечен и издвојен.[157] Римљани су изворно употребљавали овај термин да нагласе пророчки смисао освећеног простора и то са двоструким значењем: небеског простора (који је пророк, својим пророчким штапом, разграничио замишеним линијама делећи посматрани простор на четири регије) и простор земље који треба обухватити у разматрањима (такође подељен на четири регије помоћу линија).[158] Карактеристично је то да је, у оба ова значења пророчког templum-а, сачувана идеја одсецања, тј. издвајања

148 Голубинский 1872, 579.

149 Голубинский 1872, 579.

150 Голубински (на основу: Du Cange 1688, 1542–1544 [под појмом: τέμπλον]) каже да су се темплонима „називали не само стари космитиси или надолтарске надвратне пречке, него даске или заклони са приказом икона, које су се налазиле и на другим местима у цркви“. (Голубинский 1872, 579)

151 На овом месту Голубински још додаје да се „за грчки темплон каже: Τέμπλα – ἐπίσημα, а ἐπίσημον значи штит, грб, жиг, натпис, фабрички знак, постављен на било чему и др. На тој основи, морамо претпоставити да су даске са осликаним иконама назване темплоном зато што су, будући постављане у црквама, на неки начин служиле као знак или натпис, да представљају дом Божији или да представљају нешто као грб цркве“. (Голубинский 1872, 579)

152 Голубинский 1872, 579.

153 Παπάγγελος 1987, 66.

154 Konstantynowicz 1939, 32; Ракићевић 2013а, 336. Ракићевић 2013б, 44.

155 Геровъ 1904, 177, 181, нап. 3; Konstantynowicz 1939, 32; Ракићевић 2013а, 336; Ракићевић 2013б, 44.

156 *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890).* Август назива Аполонов храм на Палатини и храм посвећен Марсу Ултору речју templum док остале храмове назива aedes. Исто.

157 *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890)*.

158 *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890)*. Посматрач је седео на тачки где су се ове замишњене линије укрштале. Исто.

(τέμνω).[159] Облик templum-а био је правоугаон. Кружни облик био је ранија форма за божију кућу док је правоугаони храм дошао касније са пророчким (augural) templum-ом.[160]

Првобитни религиозни смисао термина *templum* имао је следећи смисао и редослед: *templum* је служио за означавање пророчишта, затим за означавање *свештених простора*, и касније за такве грађевине које су "инаугурисане" од стране пророка.[161] Таква свечано отворена и освештана места су служила за окупљање сената, судске и центуријатске скупштине, као говорничка платформа и као храм у обичном смислу речи, тј. свечано отворена и освештана кућа саграђена за бога.[162]

Значење термина *templum* је очувано и у српској средини. У *Рјечнику из књижевних старина српских* код Даничића у одредници *храм*, пише: „храм, templum".[163] В. Михајловић у раду *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду (од времена пре Велике сеобе до Вуковог Рјечника 1818. године)* каже за „темпл" да је то „храм, црква (лат. templum)".[164] Тако је и у његовим *Посрбицама 18. и 19. века*: „темпл" је „храм"[165], односно „храм" је „темпл, црква".[166] Дакле, термин „темпл" је тада био разумљив као што је био разумљив и термин „тем(п)ло".

Порекло термина „τέμπλον" из архитектонског термина *templum*[167] заговара и Папангелос.[168] Очигледно је да „тèмпло" представља „иконостас у православној цркви", уз упутство *Матичиног речника* да се види „темпл".[169] Термин „тèмпл" у *Речнику* значи „лат. Богомоља, црква, храм",[170] те је логично да је после одреднице „тèмпло" указано да се погледа *темпл* као сродан термин.[171]

Дакле, општеприхваћено повезивање термина *темплон* са храмом је историјски оправдано. Олтарска преграда хришћанског храма је архитектонски направљена тако да има степенице, стубове и архитравну греду. Овим је она показивала везу са римским храмовима.[172] Осим тога, олтар је у одређеном периоду почео да бива доживљаван као

159 *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890)*. Изузетак је у случајевима када је постојало (као у Риму) трајно успостављено пророштво. Посматрач је тада требало да седи на месту где је разапињао шатор (tabernaculum) четвороугаоног облика, са само једним отвором располажући просторима неба и земље који су сачињавали templu. Исто.

160 *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890)*.

161 *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890)*. Облик ових грађевина и даље је правоугаон. За саму грађевину храма, или заиста за било који трајно свечано отворени templum, било је неопходно пре свега да земља није била само effatus (тј. да има одређене границе) већ и да је такође liberatus (слободна, ослобођена), а то је значило да било чије полагање права на ту земљу (чак и над fana или sacella које су некада могле бити на тој земљи) мора бити укинуто (exauguratio) а земља и зграда приписана од стране пророка оном божанству коме ће служба бити посвећена, те затим сам храм освештан од стране високог свештенства. Исто.

162 *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890)*.

163 Даничић 1975, 424.

164 Михајловић 1972, 627.

165 Михајловић 1984, 604.

166 Михајловић 1984, 525.

167 Παπάγγελος 1987, 66.

168 Παπάγγελος 1987, 66.

169 *Речник српскога језика 2007*, 1311.

170 *Речник српскохрватскога књижевног језика VI 1976*, 181. Слично стоји и у: *Речник српскога језика 2007*, 1311.

171 *Речник српскога језика 2007*, 1311.

172 Вукашиновић 2007, 118.

domus Dei по преимућству.[173] Све ово олакшава нам да разумемо да је термин „τέμπλον“ сачувао везу са својим изворником – римским *templum*-ом.

Закључак

1) Према резултатима нашег истраживања, у српској црквеној средини термин „темпло“ опстаје макар до 1900. године, о чему имамо потврде у *Летопису Цркве александровачке*.[174] Употреба термина „тѐмпло“, у смислу означавања олтарске преграде, доминира и у 19. веку, у ком долази до фреквентније употребе термина „иконостасъ“ која полако смењује термин темпло. Срби користе термине „тѐмпло“ и „тѐмло“ што је посрбица источноромејског термина „τέμπλον“. Овај термин је латинског порекла и настао је од римског „templum“ што је значило храм. У српској средини сачувано је знање да „темпл“ означава храм, цркву, те да се на латинском изговара templum.[175] У *Посрбицама 18. и 19. века* „темпл“ је „храм“[176] односно „храм“ је „темпл, црква“.[177] Термин „темпл“ је тада био разумљив као што је био разумљив и термин „тем(п)ло“. Такође је интересантно да су ова два термина напоредно опстала, иако је било за очекивати да се услед фонетске сличности поистовете, губећи тако и моносемичност, карактеристичну за термине.

2) У српској средини 18. и 19. века, термин „тѐмпло“ („тѐмло“, „τεμπλο“) односи се на сваку олтарску преграду, чак и на преграду која има три реда икона, тј. која је апсолутни иконостас. Дакле, у српској средини, „тѐмпло“ је термин којим се означава „иконостас у православној цркви“.[178]

3) Као што је некада постојала пракса да се термином „тѐмпло“ назива „иконостас“ у православној цркви, тако данас имамо обрнуту ситуацију да се термином „иконостас“ назива свака олтарска преграда, чак и ако је само реч о средњовековној мермерној конструкцији. Касно усвајање термина „иконостас“ можда се може донекле објаснити чињеницом да темпло у Српским земљама веома споро напредује у висину, те је чак и у 16. веку његова декорација и даље изражавана као у периоду династије Комнина.[179] Исправну терминологију највише разумеју археолози и историчари уметности, док се теолози нису довољно бавили овом проблематиком. Сматрамо да је наше наслеђе и предање оштећено неправилном и произвољном употребом термина. Посрбица „тем(п)ло“, до пре само једног века, истрајала је у одржавању верског и културног континуитета са хришћанским византијским и античким традицијама. Осим тога, његова употреба показује везу олтарске преграде са симболиком храма, дакле и са богослужењем које се у њему врши. Због тога имамо дужност да за богослужбени простор употребљавамо одговарајуће термине. Идеално историјско разграничење тѐмпла и иконостаса можда може да буде појава трећег реда икона на прегради олтара. Као што неправилна употреба термина сведочи о непознавању сврхе неког предмета, тако ће правилна и прецизна употреба термина утицати на враћање свести о изворној богослужбеној, литургијској симболици тем(п)ла у нашим храмовима.

173 Вукашиновић 2007, 118.
174 Поповић, Богдановић 1900–1914, I–II.
175 Михајловић 1972, 627.
176 Михајловић 1984, 604.
177 Михајловић 1984, 525.
178 *Речник српскога језика 2007*, 1311.
179 Види: Бабић 1975, 39-41.

Извори

Lemerle, Paul (1982): Actes de Saint-Pantéléèmôn. Ed. P. Lemerle, etc. (у оквиру збирке *Archives de l'Athos, vol. 12*), Paris 1982.

Gautier, Paul (1974): „Le typicon du Christ Sauveur Pantocrator“, *De la Revue des Études byzantines*, tome 32, Paris 1974, 1–145.

Gautier, Paul (1981): „La Diataxis de Michel Attaliate“, *De la Revue des Études byzantines*, tome 39, Paris 1981, 5–143.

Gautier, Paul (1984): „Le Typic du sébaste Grégorie Pakourianos“, *De la Revue des Études byzantines*, tome 42, Paris 1984, 5–145.

Gautier, Paul (1985): Le Typicon de la Théotokos Kécharitôménè“, *De la Revue des Études byzantines*, tome 43, Paris 1985. 5–165.

Медић, Милорад (2002/1): „Ерминија породице Зографски“, 1728, *Стари сликарски приручници* II, Београд 2002.

Ειρήνη Αὐγούστα, PG 127: Ειρήνη Αὐγούστα, *Τυπικόν τῆς μονή Κεχαριτωμένης*, PG 127: 992–1128.

Пападопуло, Керамевс А.И. (1909): *Varia graeca sacra: Сборник греческих неизданных богословских текстов IV–XV веков с предисловием и указателем*, Записки историко-филологического факультета императорского Санкт-Петербургского университета, часть XCV, 1909.

Pasini, C. (1981): *Vita di s. Filippo d'Agira attribuita al monaco Eusebio*, OCA, 33, Roma, 1981.

Поповић Светозар, Богдановић Марко (1900–1914): *Летопис Цркве александровачке у Срезу жупском, Округу крушевачком*, Александровац 1. јануара 1900 – 12. јула 1914.

Θεόδωρος Στουδίτης, PG 99: *Ἴαμβοι εἰς διαφόρους ὑποθέσεις*, PG 99: 1780–1812.

Speck (1968): Theodoros Studites, *Jamben auf verschiedene Gegenstände*, ed. P. Speck, Berlin 1968.

Laurent, V. (1971): *Les „Mémoires“ du Grand Ecclésiarque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence* (1438–1439), CNRS, Paris 1971.

Miklosich Franciscus, Muller Iosephus (1865): *Acta et diplomata graeca, volumen* III, Vienna 1865.

Момировић Петар (1993): *Стари српски записи и натписи из Војводине*, књига I, сакупио и обрадио Петар Момировић, изд. Матица Српска & Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине, Нови Сад 1993.

Литература

Alchermes, Joseph (1977): „The Middle Byzantine Chancel Barrier“, *Byzantine Studies Conference, Abstract of papers*, Third Annual, Columbia University, New York City, 1977.

Бабић, Гордана (1975): „О живописаном украсу олтарских преграда“, *Зборник за ликовне уметности* 11, Нови Сад 1975.

Braun S. J. (1924): „Der Christliche Altar In Seiner Geschichtlichen Entwicklung“, *Zweiter Band*, München 1924.

Bréhier, Louis (1940): „Anciennes clôtures de chœur antérieures aux iconostases dans les monastères de l'Athos“, *Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini*, vol. 6, Roma 1940.

Βλάχος, Άγγελος (1897): Λεξικόν ελληνογαλλικόν, издао Σιδέρης Ι. Ν., Εν Αθήναις 1897.

Вујић, Јоаким (1901): *Путешествије по Сербији од Јоакима Вујића*, прва књига, Београд 1901.

Вукашиновић, Владимир (2007): „Теолошке основе иконостаса“, *Иконостас као духовни и културни печат православних хришћана*, зборник радова (прир. Мирјана Андрић и Владимир Вукашиновић), изд. Завод за заштиту споменика културе у Крагујевцу, Крагујевац 2007. стр. 111–135

Геровъ, Н. (1904): *Ръчникъ на блъгарскый языкъ съ тлъкувание ръчи – ты на блъгарскы и на русскы*, чясть пята, Р-І-А, Пловдивъ 1904.

Голубинский, Е. (1872): *История алтарной преграды или иконостаса въ православныхъ церквахъ*, Православное Обозрение 1872/II.

Голубинскій, Е. (1881): „Внутреннее усройство и убранство церквей сообразно съ ихъ богослужебнымъ назначеніемъ“, *Исторія русской церкви*, томъ I, Періодъ первый, Кіевскій или домонгольскій, вторая половина тома, Москва 1881.

Голубинскій, Е. (1904): *Исторія русской церкви*, томъ I, Періодъ первый, Кіевскій или домонгольскій, вторая половина тома, изданіе второе, исправленное и дополненное, Москва 1904.

Walter, Christopher (2000б): *The Byzantine Sanctuary – A Word List*, Pictures as Language: How the Byzantines exploited them, The Pindar Press, London 2000.

Walter, Christopher (2000a): *A New Look at the Byzantine Sanctuary Barrier, Pictures as Language*: How the Byzantines exploited them, The Pindar Press, London 2000.

Giros, C. (1992): *Remarques sur l'architecture monastique en Macédonie orientale*, BCH 116, 1992.

Даничић, Ђ. (1975): *Рјечник из књижевних старина српских*, књ. 3 (фототипија издања из 1863-1864. године), прир. Ђ. Трифуновић, „Вук Караџић“, Београд, 1975.

Du Cange, Carolus (1688): Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, duos in tomos digestum, Lugdunum,1688.

Δημαράς, Κ. Θ. (1938): *Θεωφάνους του εξ Αγραφων, βίος Διονυσίου του εκ Φουρνά*, Ελληνικά Ι΄, 1938.

A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890): William Smith, LLD, William Wayte, G. E. Marindlin, Ed., http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:entry=templum-cn, преузето дана 25. 02. 2017.

Epstein, A. W. (1981): *The Middle Byzantine Sanctuary Barrier: Templon or Iconostasis?*, Journal of the British Archaeological Association 134, 1981.

Медић, Милорад (2002б): Предговор, „Ерминија породице Зографски“, 1728, *Стари сликарски приручници* II, Београд 2002.

Κακαβάς, Γ. (2003): *Η ζωή και το έργο του Διονυσίου του εκ Φουρνά. Από το μύθο στην πραγματικότητα*, Πρακτηκά, Αθήναι 2003.

Караџић, С., Вук (1818): *Српски рјечник, истолкован њемачким и латинским ријечима*, Беч 1818 (Wolf Stephansohn's, Serbisch-Deutsch-Lateinisches; Lupi Stephani F., Lexicon, Serbico-Germanico-Latinum, Wien, Viennae 1818).

Караџић, С., Вук (1852): *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, друго издање, Беч 1852 (Lexicon, Serbico-Germanico-Latinum, Vuk Steph. Karadschitsch, Vindobonae, Typis congregationis meschitaristicae 1852).

Караџић, С., Вук (1898): *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, треће (државно) издање, Биоград 1898.

Konstantynowicz, J. B. (1939): *Ikonostasis, Studien und Forschungen*, (erster band) Band I, Lemberg (Lwów) 1939.

Lampe G. W. (1961): A Patristic Greek lexicon, Oxford, at the Clarendon press 1961.

Lasareff, V. (1964–1965): *Trois fragments d'épistyles peintes et le templon byzantin*, Δέλτιο Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, περ. Δ', τ. 4, Αθήναι 1964–1965.

Mango, Cyril (1972): *The Art of the Byzantine Empire 312–1453, sources and documents*, New Jersey 1972.

Mango, Cyril (1979): „On the History of the Templon and the Martyrion of St. Artemios at Constantinople", *Зограф* 10, Београд 1979.

Матић Миљана (2016): *Сакрална уметност српских земаља у средњем веку*; Византијско наслеђе и српска уметност II, поводом 23; међународног конгреса византијских студија; издавачи: Српски комитет за византологију & ЈП Службени гласник & Византолошки институт САНУ, Београд 2016. 529–540.

Матић Миљана (2017): Српски иконопис у доба обновљене Пећке патријаршије 1557–1690, издавач: Музеј СПЦ, Београд 2017.

Медић, Милорад (2005): *Време писања Ерминије*, Стари сликарски приручници III, Ерминија о сликарским вештинама Дионисија из Фурне, Београд 2005.

Medić, Milorad (2003): *Une version slave de l',,Erminia" de Denys de Fourna datant de 1728*, Πρακτικά, Αθήναι, 2003.

Милутиновић Д, Валтровић М. (1877): „Извештај уметничком одсеку Српског ученог друштва", *Гласник Српског ученог друштва*, књига XLIV (са једним снимком), Београд 1877.

Михајловић, В. (1972): Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду (од времена пре Велике сеобе до Вуковог Рјечника 1818. године), Институт за лингвистику у Новом Саду, том 2, Нови Сад 1972.

Михајловић, В. (1984): Посрбице од Орфелина до Вука (Прилог проучавању наших пуризама XVIII и XIX века), том 2, Матица српска, Нови Сад 1984.

Мошин, В. (1971): *Словенски ракописи во Македонија*, Књ. 1, Скопје 1971.

Pace, Biagio (1949): „Nuova ipotesi sull'origine dell'iconostasio", *Byzantion, Revue Internationale des Etudes Byzantines*, Tome XIX (1949), Actes du VIIe Congres des Etudes Byzantines, Bruxelles 1948.

Παπάγγελος, Ιωάκειμ (1987): *Η Σημασία του όρου „Τέμπλον" κατά τους 11ον – 13ον αι.,* Ζ' Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Αθήνα 1987.

Ракићевић Тихон (2013а): Ракићевић, Т., *Значење термина „иконостас"*, Зборник радова са четвртог годишњег симпозиона, Српска теологија данас (СТД), књ. 4, издавач: Институт за теолошка истраживања ПБФ, Београд 2013, 335–342.

Ракићевић Тихон (2013б): *Олтарска преграда - иконостас од IV до средине XVII века: форма, функција и значење*, ПБФ Универзитета у Београду, Докторска дисертација одбрањена 08. 04. 2013. године (ментор Владимир Вукашиновић).

Речник српскога језика (2007): Матица српска, Нови Сад 2007.

РЕЧНИК српскохрватског књижевног и народног језика (САНУ) VII (1998): Земљеваст-интонирање. - [Фототипско изд.]. - Београд: Српска академија наука и уметности, 1998 (Београд : Култура).

Речник српскохрватскога књижевног језика II (1967): Ж–К, издавач: Матица српска & Матица хрватска, Нови Сад–Загреб 1967.

Речник српскохрватскога књижевног језика VI (1976): С–Ш, издавач: Матица српска, Нови Сад 1976.

Ристић Светомир, Кангрга Јован (1928): *Речник српскохрватског и немачког језика*, други део, српскохрватско-немачки, Београд 1928.

Salaville, S. (1929): *Bulletin de liturgie*, Echos d'Orient 28, Paris 1929.

Срезневский, И. И. (1893): *Материалы для словаря древне-русского языка*, том I, А-К, Санктпетербургъ 1893.

Срезневский, И. И. (1895): *Материалы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ*, том II, Санктпетербургъ 1895.

Срезневский, И. И. (1903): *Материалы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ*, том III, Санктпетербургъ 1903.

Sotiriou, G. (1932): *Guide du Musée Byzantin d'Athènes*, De l'Académie d'Athènes, directeur du Musée Byzantin, Athènes 1932.

Σωτηρίου, Γ. (1931): *Ὁδηγὸς Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν*, Αθήναι 1931.

Tiktin, H. (2003): *Rumänisch-deutsches wörterbuch, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder*, band II, D-O, Clusium, Cluj-Napoca 2003.

Тодић, Бранислав (2012): „Иконостас Старе српске цркве у Сарајеву", *ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ, Зборник радова поводом четрдесет година Института за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду*, Уредник Иван Стевовић, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд. 439–458.

Chatzidakis, Manolis (1973): *Ikonostas, Reallexicon für byzantinische Kunst III*, Stuttgart 1973.

Tihon Rakićević

FROM THE ROMAN *TEMPLUM* TO THE SERBIAN *TEM(P)LO*

Christians in the early Byzantine period used many names to denote those parts of the interior which divided the altar space from the rest of the temple (κάγκελ[λ]α, διάστυλα, θώραξ, περίστυλα etc). Through time, the term *templon* started to be widely used and generally it replaced others. In its several variants the term was accepted, and long used, by Serbs, Bulgarians and Russians. According to the results of our research, in the Serbian ecclesial setting the term *templo* denoting the altar screen remained as such at least till 1900. Its dominant usage in the 19th century persevered, but began to be slowly substituted with the frequent usage of the term *iconostasis*. The term *templo* is the Serbian version of the Byzantine term *templon*. This term originally comes from Latin, from the Roman *templum* which signifies the temple. The term *templo* in the Serbian setting of the 18th and 19th centuries refers to every altar screen, even to the altar screen with three rows of icons, that is absolute iconostasis. Therefore, *templo* is the term which denotes iconostasis in the Serbian setting. The correct nomenclature is for the most part properly understood by archeologists and historians of art while this subject has not been studied enough by theologians. The Serbian version *templo* persisted until just one century ago, maintaining cultural and religious continuity with Christian Byzantine and antique traditions. Besides, its usage indicated the connections of the altar screen with the symbolism of the temple and thus the services performed inside. Therefore it is our duty to use adequate terms for the liturgical space.